

Л. М. Іваніченко

ВНЕСОК В. Н. СТАНКО У РОЗВИТОК ЕТНОЛОГІЇ В ОДЕСІ

Ключові слова: С. І. Цветко, В. Н. Станко, В. О. Колесник, болгаристика, етнологічна школа, біциллієзнавство.

Ключевые слова: С. И. Цветко, В. Н. Станко, В. А. Колесник, болгаристика, этнологическая школа, бициллиеведение.

Key words: S. I. Tsvetko, V. N. Stanko, V. A. Kolesnik, болгарistics, ethnological school.

Про Володимира Никифоровича Станко як видатного археолога та освітянського діяча вже було написано ряд статей, тому автор вирішив по мірі можливості розкрити діяльність В. Н. Станко як етнолога за час його перебування в Одесі з 1993 по 2006 р. Саме в цей період В. Н. Станко відроджує етнологічну школу в Одесі, яка припинила свою діяльність ще в 30-ті рр. XIX ст. Тому метою даної статті є, передусім, максимальний показ внеску вченого у розвиток етнологічної школи. Разом з тим простеження стану розвитку етнології в Одесі є необхідним для створення загального уявлення про стан етнології в Україні і виокремлення ряду своєрідних питань, якими займаються вчені південного регіону.

Для розкриття поставлених завдань було використано праці як самого В. Н. Станко [12; 8; 9; 10; 13; 15], так і тих авторів, що на основі деяких відомостей коротко описали досягнення вченого у галузі етнології [3; 5; 6; 11; 14; 16].

Взагалі, вивчення етнографії болгар Південної України почалося ще з XIX ст. вченими Новоросійського університету, Одеським товариством історії та старожитностей, Головним статистичним комітетом Новоросійського краю, Історико-філологічним товариством при Новоросійському університеті [2, с. 13]. Така увага до проблем етнографії болгар Новоросій-

ського краю вже в ХІХ ст. пояснюється тим фактом, що Одеса у відомому значенні стала центром болгарської колонізації у Росії, центром болгарської культури і, відповідно, центром наукової болгаристики на півдні країни. Не послаблюється інтерес до етнографії болгар краю і після Жовтневої революції. Важливим науковим центром по цій проблематиці у 20-ті рр. ХХ ст. стає Одеська комісія краєзнавства. У 20-ті — початку 30-х рр. вивчення етнографії болгар Південної України пов'язано передусім з ім'ям професора Одеського сільськогосподарського інституту С. І. Цветко (Кветко). Цей дослідник своїми статтями відкривав цілі напрямки в етнографії болгар діаспори. Однак у 1933 р. С. І. Цветко був заарештований і відправлений у висилку [2, с. 16]. З цього часу на довгі роки традиція етнологічної болгаристики в Одесі переривається.

Справжнє відродження цього напрямку відбулося лише з початком 90-х рр. і пов'язано з діяльністю В. Н. Станко, коли він працював на кафедрі історії стародавнього світу та середніх віків.

Важливим чинником, який вплинув на тематику дослідження вченого, було його походження. Володимир Никифорович з самого дитинства виховувався у традиційному болгарському етнічному середовищі, його рідною мовою була болгарська [1]. Тому не дивно, що В. Н. Станко постійно слідкував та опікувався розгортанням національного відродження серед болгарського народу. Професор був глибоко переконаний, що національна інтелектуальна еліта зобов'язана постійно турбуватися про культурно-просвітницький розвиток болгарської діаспори. Саме це може стати основою для збереження та продовження традицій.

У 1993 р. вчений створює та очолює кафедру археології та етнографії України. В тому ж році при кафедрі ним була створена Лабораторія археології та етнографії Степової України.

Під керівництвом В. Н. Станко було захищено кілька кандидатських дисертацій, присвячених етнографії болгар України, серед яких були — «Календарна обрядовість болгар та гагаузів Південної України», «Кримські болгар в ХІХ — на початку ХХ століття: історія та культура» [3].

Крім цього, на історичному факультеті в різні роки В. Н. Станко читав курси «Основи етнографії» та «Етнологія»,

широко використовував етнографічні матеріали при читанні курсів «Історія первісного суспільства», «Політогенез давнього населення України» та ін.

З 1995 р. В. Н. Станко ініціює та очолює разом з доктором філософських наук В. О. Колесник Одеське науково-дослідницьке товариство болгаристів. Членами Дружності були також викладачі історичного факультету ОДУ А. А. Пригарін, А. В. Шабашов, А. І. Ганчев, В. Г. Кушнір, також студенти-болгаристи. Це об'єднання дослідників стає поважною складовою Асоціації болгар України і разом з тим користується авторитетом у колі болгаристів [4, с. 199]. А з 2003 р. виходить перший випуск збірника «Одеська болгаристика: науковий щорічник Одеського наукового товариства болгаристів» [5, с. 53], відповідальним редактором якого є В. Н. Станко.

Важливою віхою для розвитку болгаристики та відродження позицій слов'янської філології в Одеському університеті стало створення у тому ж 1995 р. болгарського відділення на філологічному факультеті (зав. відділення В. О. Колесник) [4, с. 200]. Студенти цього відділення багато разів проходили стажування у Болгарії. Особливого значення для міжнародного співробітництва мав приїзд в Україну у 1998 р. посла Республіки Болгарія Олександра Димитрова. 14 жовтня відбулася зустріч ректора ОДУ В. А. Сминтини з послом. На зустрічі також були присутні В. Н. Станко та В. О. Колесник. Між ОДУ та університетами Болгарії було підписано чотири угоди про співробітництво, які стосувалися також і болгарського відділення [6, с. 1].

Викладачі спеціальності «Болгарська філологія» разом з болгарами-етнографами історичного факультету почали працювати над спільною науковою темою — «Матеріальна та духовна культура болгарських переселенців Півдня України». Видано декілька монографічних робіт серії «Матеріальна та духовна культура болгар України» та «Българските говори в Украйна», присвячені дослідженню болгарських сіл [4, с. 200]. Це були комплексні етнографічні експедиції, які регулярно проводила кафедра археології та етнології ОНУ в рамках польової практики студентів під наглядом В. Н. Станко. Результатом однієї з таких експедицій під керівництвом А. В. Шабашова став вихід у світ першого монографічного описання культури та по-

буту окремо взятого болгарського села — Кирнички [7]. Професор В. Н. Станко був головним редактором цієї книги, яка по суті є оригінальним виданням. Дана робота була задумана як перша книга в серії «Матеріали та дослідження по етнографії бессарабських болгар». У процесі дослідження с. Кирнички була виділена ойконімічна група як структурна одиниця болгарської етнічної групи. Встановлено, що населення даного поселення представляє одну з найбільш типових і численних етнографічних груп болгар Бессарабії — балканців, які переселилися з Болгарії на сучасні території проживання в період 1828–1830 рр. У дослідженні простежені ті особливості культури та побуту с. Кирнички, які носять загальноболгарський, субетнічний характер, а також ті, що сформувалися вже у Бессарабії під впливом специфічних умов етнокультурного розвитку та властиві тільки цій етнічній мікроспільноті ойконімічної групи кирничан. Автори дійшли висновку, що, незважаючи на вплив іноетнічного оточення, традиційні форми культури стійко збереглися у побуті болгарського села [7, с. 262–263]. Поряд з с. Кирнички були також досліджені села Євгенівка, Кубей, Огородне та інші.

Сам В. Н. Станко написав низку наукових праць, пов'язаних з етнографічним вивченням болгар. Важливі відомості по вивченню болгарської діаспори південної частини України були опубліковані під такими назвами: «Изучение системы кровного родства у болгар Южной Украины» (1991) [8], «Этнографическое изучение болгар Южной Украины в Одесском университете: методика и направление исследований» (1996) [9], «Этнологическая болгаристика в Одесском университете» (1999) [2], «Материалы по греко-болгарским переселениям из Румелии в Северное Причерноморье 1801–1806 гг.» (2006) [10] та інші.

У своїх працях В. Н. Станко показав ті напрямки дослідження, якими займається одеська етнологічна школа. Серед найактуальніших проблем вивчення етнографії болгар України та Молдови були виділені: дослідження переселення болгар у Північно-Західне Причорномор'я з точки зору визначення місць виходу прабатьківщини конкретних груп переселенців, аналіз субетнічної структури болгарської діаспори, вивчення системи термінів спорідненості.

Одна з найважливіших проблем — вивчення систем термінів спорідненості болгар Південної України. В результаті проведених польових досліджень були оброблені матеріали всіх болгарських поселень Одеської, Кіровоградської та Миколаївської областей. Вивчення термінології та системи спорідненості не тільки дозволило пролити світло на цілу низку проблем етнографії болгар України і болгар в цілому: типологію самої системи спорідненості, суспільні та шлюбно-сімейні відносини, етнографічне районування та вивчення місць формування груп мігрантів у Північне Причорномор'я, етногенез, етнічну історію та етнічні зв'язки, але і поставити та подивитися по-новому на багато теоретичних проблем етнології [2, с. 19].

Наступною проблемою, на яку звернули увагу одеські етнографи-болгаристи є структура болгарської етнічної групи в Україні та Молдові. Вперше у вітчизняній науці вчені поставили питання про структуру етносу [2, с. 21].

Крім вище вказаних проблем, в рамках історичного факультету ведуться і конкретні етнографічні дослідження, які торкаються різних сторін життя етносу. Це передусім вивчення матеріальної культури болгар України, яке проводиться в рамках комплексного дослідження слов'янських народів Південної Бессарабії та Північно-Західного Причорномор'я, що дозволило виявити як загальнослов'янський компонент у культурі, так і конкретну специфіку останніх [2, с. 22].

З цього можна зробити висновок, що болгарська етнічна група стала свого роду етнографічним полігоном, на якому емпірично вивчаються і в результаті такого дослідження постають важливі проблеми, на які раніше практично не звертали увагу спеціалісти.

Вивчаючи етнографічну специфіку болгар, В. Н. Станко ніколи не забував про свою «малу» батьківщину — рідну Тернівку. «Де б не опинився В. Н. Станко, долею Тернівки він продовжував цікавитися не менше, ніж чиновниками та відкриттями в області кам'яного віку». У 1995 р. спільно з болгарськими, грецькими та українськими вченими він почав комплексне дослідження Тернівки. «У пошуках коренів» ним були виявлені та введені у науковий обіг нові документальні джерела по минулому та культурі болгар Північного Причорномор'я [11, с. 11]. Крім того, В. Н. Станко вдалося відтворити сюжети виник-

нення колонії Тернівка та ранніх етапів її розвитку. У 2004 р. спільно з Є. С. Самарітакі, Є. А. Уваровою та О. А. Прігарінім вчений видав в Одесі перший том документів та матеріалів з історії Тернівки (1792–1822) [12]. У 2006 р. ця книга була перевидана у Миколаєві [13].

Вчений також був одним з основних організаторів великих міжнародних конференцій, присвячених проблемам болгаристики — «Україна і Болгарія: віхи історичної дружби», міжнародної конференції, присвяченої 120-літтю визволення Болгарії від османського іґа та відродженню болгарської державності (1999) та ще двох — «Болгари у Північному Причорномор'ї» (2005, 2007).

Що стосується першої конференції, її проведення мало важливе значення. Проблематика охоплювала не тільки явища, пов'язані з визвольною боротьбою прогресивних сил того часу, але і багато інших аспектів історичних зв'язків болгарського і українського народів протягом багатьох століть від початку першого тисячоліття н.е. і до наших днів.

Робота конференції була організована у трьох секціях: «Україна і Болгарія: історія та сучасність», «Формування болгарської діаспори на Україні», «Етнокультурні зв'язки: становлення та розвиток у сучасних умовах». Остання секція в свою чергу розподілялася на дві підсекції: 1. Етнологія, 2. Мова та література [2, с. 7].

Величезним досягненням В. Н. Станко була організація та проведення дев'ятої та десятої міжнародних конференцій «Болгари у Північному Причорномор'ї». Справа в тому, що перші сім конференцій ініціювали та провели співробітники університету Велико-Тирново «Св. Св. Кирила та Мефодія» за підтримки Болгарської академії наук та Агенції болгар на чужині. Протягом 1991–2033 рр. вийшло 8 томів матеріалів «Българите в Северното Причерноморие: изследвания и материали». З доповідями на цих форумах виступили провідні фахівці з Болгарії, Румунії, Молдови та України, котрі ознайомили науковців з основними напрямками і результатами досліджень історії й культури болгарської діаспори.

Тому наступну конференцію в Одесі, як традиційному центрі болгарського інтелектуального життя, потрібно було провести на належному рівні, що і вдалося зробити В. Н. Станко.

Перенесення зустрічей до цього міста ініціювало саме Одеське наукове товариство болгаристів.

X форум (14–15 вересня, 2007 р.), до якого прилучилися ОНУ імені І. І. Мечникова, Тараклійський державний університет (Молдова) й Асоціація болгар України відбувся теж в Одесі у межах проведення V Всеукраїнського болгарського собору [14, с. 226]. Тоді зібралось понад 50 фахівців з України, Болгарії, Росії, Молдови, Німеччини. Крім того, участь у зустрічі взяли представники освітянської та культурно-просвітницької еліти болгар України. Відкривав же конференцію віце-президент Республіки Болгарія А. Марін. Тоді ж він нагородив В. Н. Станко медаллю «Паїсія Хілендарського» за багаторічний активний внесок у розробку болгарської науки й культури і виховання нових поколінь фахівців. Проводилася конференція по трьох секціях: «Історія», «Етнологія», «Літературо- та мовознавство». Також відбувся «круглий стіл» «Біцїллієзнавство в міжнародному інтелектуальному просторі: стан та перспективи», що стосується наукової спадщини П. М. Біцїлли (1879–1953) — ученого найширшого творчого діапазону, діяльність якого була пов'язана з Новоросійським та Софійським університетами. Потрібно сказати, що ще у 1999 р. на базі історичного факультету ОНУ були проведені III історіографічні читання, присвячені 120-річчю від дня народження П. М. Біцїлли. Головою оргкомітету був професор В. Н. Станко. Ці читання стали першою регіональною конференцією біцїллієзнавців. Проведення ж «круглого столу» на конференції 2007 р. стало першим міжнародним форумом біцїллієзнавців [14, с. 229].

Таким чином, завдяки об'єктивним причинам та зусиллям В. Н. Станко в Одеському університеті сформувався етноболгаристичний напрямок. Зародження етнологічної болгаристики відбувалося не під впливом географії чи фольклористики, а під впливом проблематики історії первісного суспільства. Тому є природним, що біля витоків одеської болгаристики стояв відомий фахівець з археології та історії первісного суспільства — В. Н. Станко. Як зазначає А. В. Шабашов, невдовзі після зародження етноболгаристики на історичному факультеті простежується бурхливий розвиток даного напрямку, який він визначає як «сплеск». Більш того, цей напрямок сприяв становленню етнології в Одесі в цілому та подальшому вивчен-

ню культури інших етнічних груп Південно-Східної Європи [5, с. 41].

Окрім етнологічного вивчення болгар, В. Н. Станко був учасником дослідницької програми «Греки Півдня України», яка була розпочата 3–16 листопада 2001 р. Це був перший етап виконання п'ятирічного дослідницького проекту Одеської філії Грецького фонду культури (ОФГФК), спрямованого на всебічне вивчення історії, культурно-побутових традицій і сучасного стану представників даної етнічної групи в місцях їх компактного проживання (Крим, Приазов'я, Південно-Західна Україна). Згідно з проектом ОФГФК, перша історико-етнографічна експедиція була проведена в АР Крим [15, с. 534]. У складі експедиції працювало 10 співробітників: Є. Самарітакі (керівник); В. Н. Станко, О. А. Прігарін (ОНУ імені І. І. Мечникова), М. А. Араджіоні (Кримське відділення Інституту сходознавства НАН України), С. А. Лазаріді і І. А. Андрющенко (Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського), О. А. Лазаріді (Таврійський центр елліністики «Ельпіда»), Л. А. Лиганова (Донецький обласний краєзнавчий музей), І. А. Наумова (мистецтвознавець, м. Донецьк), В. Г. Борисенко (музичний фольклорист, м. Миколаїв). Збір польового матеріалу здійснювався за допомогою методу вибіркового опитування населення; проведена етносоціальна паспортизація грецького населення за даними господарських книг (с. Садове); зібрана колекція фотографій з більше ніж 200 одиниць, які датуються кінцем ХІХ ст. [15, с. 535]. Під час цієї історико-етнографічної експедиції був зібраний оригінальний матеріал, що дозволяє характеризувати виразність традиційно-побутової культури різних груп кримських греків, а також її трансформацію протягом ХХ ст. До результатів роботи також відноситься масив зафіксованих сімейних переказів, що дозволяють заповнити окремі прогалини в базі письмових джерел, а також виявити ставлення представників цієї етнічної групи до глобальних колізій історичного процесу. Попереднє картографування явищ культури і окремих груп грецького населення Криму, розпочате під час експедиційних робіт, показує складність внутрішньоетнічної структури в її історичній динаміці. Отриманий матеріал є важливим джерелом для вивчення етногенезу та етнічної історії християнського населення Криму, проблеми формування територіальної групи

нових кримських греків і дослідження їх традиційних культур [15, с. 536].

В різні роки В. Н. Станко здійснив редагування близько 15 наукових збірок та монографій, присвячених етнографічному вивченню болгар та проблемам етнографії Степової України взагалі. За його активною підтримкою виходили друком : «Історичне краєзнавство Одещини» (1992–1995), «Етнографія Півдня України», «Археология и этнология Восточной Европы. Материалы и исследования» (1997–2002), «Одеська болгаристика» (2006), «Българите в Северното Причерноморие: изследвания и материали» (2006) [16, с. 329].

Отже, діяльність В. Н. Станко по відродженню етнологічної школи в Одесі простежувалася у таких напрямках: створення та керівництво науковими товариствами, підрозділів етнологічного спрямування; участь та контроль за етнографічними розвідками болгарських поселень південного регіону України; редагування наукових праць з етнології та написання власних; участь у дослідницьких програмах, проведення конференцій з проблем болгаристики.

Вище перелічене підтверджує, що В. Н. Станко зробив великий внесок у вивчення болгарської діаспори Одеси, порівнюючи з іншими болгарськими поселеннями степового Причорномор'я. Найбільшою заслугою вченого є те, що він зумів відродити етнологічну школу в Одесі і зробити все для її піднесення на новий рівень. Зусилля вченого сприяли формуванню етноболгаристичного напрямку в Одесі. Тому діяльність В. Н. Станко у цьому руслі потрібно дослідити більш глибоко з перспективою створення монографії.

Джерела та література

1. Автобіографія. Архів відділу кадрів ОАМ. В. Н. Станко. Личные дела уволенных сотрудников за 1960/61 год. На 221 листах.
2. Станко В. Н., Шабашов А. В. Этнологическая болгаристика в Одеском университете // Україна і Болгарія: віхи історичної дружби (матеріали міжнародної конференції, присвяченої 120-річчю визволення Болгарії від османського іга). — Одеса, 1999. — С. 13–27.
3. Диханов В. Я. Календарна обрядовість болгар та гагаузів Південної України: Автореф. дис. ...канд. іст. наук. — К, 2001; Носкова І. А. Кримські болгари в ХІХ — на початку ХХ століття: історія та культура: Автореф. дис. ...канд. іст. наук. — Одеса, 2003.

4. Всеукраїнської болгарської асоціації — 10 лет. — Одеса: Маяк, 2003. — 212 с.
5. Шабашов А. В. Етнологічна болгаристика в Одеському (Новоросійському) університеті: уроки і перспективи // [електронний ресурс]. — Режим доступу до тексту: [_bitstream_123456789_829_1_zar_ist_16_35-54_%2b.](#) — 2005, С. 35–54.
6. Вперше в історії ОДУ // Одеський університет. — 1998. — № 9. — С. 1.
7. Дыханов В. Я., Шабашов А. В. Очерки истории и этнографии села Кирнички в Бессарабии (Отв. ред.: Станко В. Н.). — Одесса: Гермес, 1998. — 263 с.
8. Станко В. Н. Изучение системы кровного родства у болгар Южной Украины // Болгаристика в системе общественных наук: опыт, уроки, перспективы. 2-е Дриновские чтения. — Харьков, 1991. — С. 150–151.
9. Станко В. Н., Шабашов А. В. Этнографическое изучение болгар Южной Украины в Одесском университете: методика и направленные исследования // ЗІФ. — 1996. — Вип. 3 — С. 79–86.
10. Станко В. Н., Самаритаки Е. С., Пригарин А. А. Материалы по греко-болгарским переселениям из Румелии в Северное Причерноморье 1802–1806 гг. // БСП. — 2006. — Т. 9. — С. 209–224.
11. Ганчев А., Пригарин А. А. Письма С. И. Цветко Н. С. Державину 1927–1929 гг. // Одеска българистика. — Вип. V–VI. История. — С. 11–17.
12. Станко В. Н., Самаритаки Е. С., Уварова Е. А., Пригарин А. А. Терновка: документы и материалы по истории (1792–1822). — Т. 1. — Одесса, 2004.
13. Станко В. Н., Самаритаки Е. С., Уварова Е. А., Пригарин А. А. Терновка: документы и материалы по истории. (1792–1822). — Николаев, 2006. (Переиздание).
14. Т. М. Попова, О. А. Пригарин. X міжнародна наукова конференція «Болгари у Північному Причорномор'ї» // Хроніка наукового життя. — С. 226–229.
15. Станко В. Н., Араджіоні М. А., Самарітакі Є. С., Пригарин О. А. «Греки Півдня України»: інформація про початок дослідницької програми // ЗІФ. — 2002. — Вип. 12. — С. 534–536.
16. Агбунов М. В., Дзиговський О. М., Шабашов А. В. Володимир Никифорович Станко // Лукомор'я: археологія, етнологія, історія Північно-Західного Причорномор'я. — Вип. 3. — Одеса, 2009. — С. 327–343.

Анотації

***Иваниченко Л. М.* Вклад В. Н. Станко в развитие этнологии в Одессе.**

В данной статье описывается вклад В. Н. Станко как этнолога. Именно этот выдающийся ученый смог возродить этнологическую школу в Одесском университете имени И. И. Мечникова, в частности, направление этнологической болгаристики.

***Ivanichenko L. M.* Contribution of V. N. Stanco to the development of ethnology in Odessa.**

This article describes the contribution of V. N. Stanco as an ethnologist. It was this distinguished scientist that was able to revive the ethnological school in the name of the University of Odessa I. I. Mechnikov, but partially, the direction of ethnological bolgaristiks.